

Nuyttens, M., *Krijgers voor God. De orde van de tempeliers in de Lage Landen (1120-1312)* (Leuven/Zutphen: Davidsfonds/Walburg pers, 2007, 242 blz., €24,95, ISBN 978 90 8112 971 8).

Dit boek speelt duidelijk in op de groeiende interesse voor de tempeliers van de jongste jaren, aangezwengeld door schrijvers als Dan Brown en zijn *Da Vinci Code*. Van bij het begin is de missie van de auteur dan ook duidelijk, hij wil zoveel mogelijk mythes rond de tempelorde doorprikken, maar ondanks enkele degelijke hoofdstukken, bereikt hij vaak het tegendeel.

In het eerste hoofdstuk bespreekt Nuyttens het aanwezige bronnenmateriaal en merkt daarbij terecht op dat er weinig archivalia beschikbaar zijn. Een al even kort hoofdstuk behandelt de oorsprong van de tempeliers. Nuyttens baseert zich daarbij uitsluitend op een handvol algemene werken. Daardoor overschat hij de rol van Godfried van Bouillon en portretteert hem verkeerdelijk als de grote leider van de eerste kruistocht. Godfried werd vanaf de tweede helft van twaalfde eeuw in liederen en legenden geïdealiseerd als ultieme kruisvaarder, terwijl hij in werkelijkheid een eerder bescheiden rol speelde. In navolging van deze romantici probeert Nuyttens nogal onhandig Godfried van Bouillon te linken aan de tempelorde.

In het derde hoofdstuk beschrijft de auteur kort hoe de tempeliers zich in onze gewesten vestigden en wijst daarbij op de belangrijke positie van Vlaanderen. Een vergelijking met andere belangrijke regio's zoals het Occitaanse Zuiden van Frankrijk zou erg verhelderend geweest zijn, maar zoiets vinden we nergens terug. Daardoor komt de auteur vaak in de problemen. Zo verwerpt hij autoritair de mogelijkheid dat 'gewone mensen' de orde begiftigden. In cartularia uit andere regio's zijn nochtans voldoende voorbeelden te vinden van mensen die kleine bedragen schonken of die zichzelf en hun nageslacht 'per hominem' als lijfeigene aan de orde verbonden.

In het hoofdstuk over de regel en de statuten van de orde geeft Nuyttens voorbeelden uit vooral Vlaanderen, wat het lezen aangenamer maakt. Zijn bijdrage over de intrede in de orde is echter weinig koosjer. Volgens Nuyttens behoorden (homo)seksuele uitpattingen en blasfemische handelingen tot de vaste ingrediënten van het opnemingsritueel. De bron die hij daarvoor aanhaalt, bevestigt dit echter niet (Demurger, *Les Templiers*, 137). Integendeel, het behoort tot de legendevorming over de opname, die ontstaan is tijdens het proces tegen de tempelridders. Daarmee voedt Nuyttens zelf één van de grootste mythes die het onderzoek naar de tempelorde vandaag in een wurggreep houdt.

Het vijfde hoofdstuk bespreekt de rol van de tempeliers tot aan de val van Akko in 1291. Voor zijn beeldvorming over Gerard de Ridefort, de enige Vlaamse meester van de orde, beperkt Nuyttens zich gemakshalve tot een algemeen werk. Daardoor geeft hij een wel erg eenzijdig beeld van de tempelier en portretteert hem in navolging van vooral Franse auteurs als hoofdschuldige voor het verlies van Jeruzalem. Dat Angelsaksische en Duitse bronnen een compleet ander beeld van de Ridefort geven, ontgaat de auteur volledig.

Vreemd genoeg bevat de bibliografie van het boek voldoende werken die deze andere versie verduidelijken.

De hoofdstukken over de organisatie van de tempeliers in de Lage Landen en hun interne hiërarchie kunnen ons wel bekoren. Nuyttens stelt een staatkundige indeling van de bezittingen voor en laat daarbij voldoende ruimte voor verder onderzoek. Het hoofdstuk over de verhoudingen tussen de tempeliers en de buitenwereld vormt de sterkhouder van dit werk. In het daaropvolgende hoofdstuk over de activiteiten van de tempelorde in de Nederlanden, snijdt de auteur het financiële luik van het verhaal aan. Een boeiend relaas.

In het overzicht van de bezittingen van de orde schuift de auteur jammerlijk onderuit. Zo situeert hij de tempelhuizen in Brugge aan de Vismarkt, terwijl het de (Grote) Markt moet zijn. De commanderij van Ieper ziet hij in het Noorden van de stad, terwijl ze in het Westen lag. De vondst van een tempelier in de kerk van Leffinge situeert hij verkeerdelijk in Slijpe. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van fouten die gemakkelijk vermeden hadden kunnen worden. Merkwaardig genoeg staan deze gegevens wel correct in de bronnen die Nuyttens citeert. Voor Nederland beperkt de auteur zich tot een korte bespreking van de commanderij Ter Brake (Alphen), bij Breda. Nuyttens verklaart het beperkt aantal bezittingen van de orde in Nederland door de 'bescheiden rol die de Hollanders, Friezen en Groningers in de kruistochten speelden'. Dit is volledig in tegenspraak met wat we in de kruisvaarderskronieken kunnen lezen. De Friezen bijvoorbeeld, waren al van bij de eerste kruistocht aanwezig en speelden ook daarna nog een belangrijke rol.

Het besluit laat ons op onze honger zitten, verder dan herhalingen uit de eerdere hoofdstukken komt de auteur niet, zodat we na het lezen van dit boek niet echt verder staan dan bij het begin. Ook het opzet van de auteur om mythes te doorprikken blijkt een slag in het water. Zo koos Nuyttens voor de omslag van zijn werk een afbeelding van ridders met een wit vaandel en rood kruis tijdens de hussietenoorlog, die ruim een eeuw na het verdwijnen van de tempelorde uitbrak. Alle moeite van historici om duidelijk te maken dat niet elk rood achtpuntig kruis per definitie een tempelierskruis is, wordt door Nuyttens in een beweging teniet gedaan.

Voor de bespreking van de geschiedenis van de tempelorde, beroept de auteur zich integraal op een handvol algemene werken. Helaas kunnen we ons niet ontdoen van de gedachte dat Nuyttens de werken niet of onvolledig gelezen heeft. Samen met het feit dat de auteur geen nieuw materiaal aanbrengt, geeft dit ons de indruk dat het boek te snel werd geschreven. Het ontbreken van afbeeldingen, schema's en duidelijke kaarten is een ander minpunt. Het is bovendien opvallend dat Nuyttens enkel auteurs bij naam noemt als ze vergissingen begaan hebben of als hij het niet met ze eens is. Bij het overnemen van stellingen van andere schrijvers, vaak letterlijk, gebeurt dat bijna nooit, zelfs niet in de eindnoten.

Jan Hosten

Brinke, W. ten, *Land in zee. De watergeschiedenis van Nederland* (De wetenschappelijke bibliotheek van natuurwetenschap en techniek; Diemen: Veen Magazines, 2007, x + 350 blz., €39,95, ISBN 978 90 8571 073 8).

Dat de geschiedenis van Nederland in belangrijke mate een watergeschiedenis is mag als het intrappen van een open deur klinken. Toch wordt dat zelfs in kringen van historici lang niet altijd voldoende beseft. Het blijft een merkwaardige relatie die de Nederlander met het water onderhoudt. Aan de ene kant is het doemdenken dat Nederland aan de golven ten prooi zal vallen van alle tijden, zoals nu ook weer in de discussie over de gevolgen van de klimaatverandering; aan de andere kant wordt er uit kortzichtigheid of economisch gewin zo onverschillig gehandeld dat de Nederlander het onheil over zichzelf lijkt af te roepen. Op veel plekken zijn de sporen van de moeizame omgang met het water nog zo duidelijk te zien, dat die roekeloosheid maar moeilijk te begrijpen valt.

Het deed me dan ook deugd dat Wilfried ten Brinke in zijn boek over de watergeschiedenis van Nederland veel aandacht heeft voor de tussen Rotterdam en Gouda gelegen Schielandse Hoge Zeedijk en wat zich daar zoal afspeelde. Nu wordt op dit laagste punt van Nederland, waar de daken van de huizen tot de kruin van de dijk reiken, weer lustig aan Vinexwijken gebouwd, terwijl in 1953 slechts op het nippertje werd voorkomen dat heel Holland overstroomde. Nergens beter dan bij deze smalle, fragiele dijk langs de Hollandse IJssel, die zakt waar je bijstaat, wordt de Nederlandse omgang met het water gesymboliseerd. Die plek zou eigenlijk bekend moeten zijn bij elke geschiedenisstudent die het ware Nederlands verleden wil doorgronden en elke ambtenaar of politicus die iets met het waterbeleid en de ruimtelijke ordening van doen heeft. Kennis van de waterstaatsgeschiedenis zou eigenlijk voor veel meer Nederlanders verplichte kost moeten zijn. Want het blijft een vreemd verschijnsel: de talloze watersnoodrampen in al die eeuwen die zoveel slachtoffers eisten, het gigantisch verlies aan land en de enorme inspanningen die steeds weer zijn verricht om de gevaren te bedwingen en te voorkomen – het zit niet, of althans onvoldoende, in het collectieve geheugen gegrift.

Ten Brinke schreef een aardige introductie op de waterstaatsgeschiedenis. Hij begint in het pleistoceen en holoceen met de oervormen van het landschap en beschrijft hoe de eerste bewoners van deze streken overleefden in het zompige moeras. Hij vertelt hoe de Romeinen al ingrepen in de waterstaat, over de ontginning van de veengebieden in de Middeleeuwen, over de droogmakerijen, de inspanningen om de rivieren in toom te houden en natuurlijk grote werken als de afsluiting van de Zuiderzee en de Deltawerken. Tot slot gaat hij in op de vraag in welke mate de veronderstelde klimaatverandering Nederland in de toekomst gaat bedreigen.

Ten Brinke stelde zich ten doel de kennis samen te brengen die de afgelopen jaren in 'uitstekende boeken en artikelen' is geschreven. Die poging kan, hoewel hij niet alle recente literatuur heeft doorgespit, tamelijk geslaagd worden genoemd. Degenen die met de waterstaatsgeschiedenis bekend zijn,